

NÁPODOBA V ARCHITEKTUŘE 19. STOLETÍ

Marie Benešová

Přestože architektura jako umělecký druh je poměrně vzdálená hlavnímu zaměření letošního symposia, přece existují jisté paralely, alespoň v teoretické poloze mezi divadlem a architekturou, jak ostatně ukázal referát Jany a Jiřího Ševčíkových, komparující architekturu, především 19. a počátku 20. století s Diderotovým hereckým paradoxem. V souvislosti s tímto referátem by bylo na místě uvést několik poznámek.

Architektura 19. století, zejména jeho poslední čtvrtiny a především ta, která vytváří prstenec centrálních částí kolem historického jádra našich větších měst, existuje v povědomí téměř celých tří čtvrtí 20. století jako hodnotově podřadná, nezasluhující příliš velké pozornosti. Tento postoj vůči ní především v odborné veřejnosti byl způsoben absolutizováním názorů tvůrců, jejichž architektonické představy byly mimo jiné formulovány výroky: „Ekonomie a hygiena určují definitivní formy stavebních výtvorů“; „Tvary vědecky získané, přesně z dokonalé hmoty vyrobené jsou jediné existenčně oprávněné“¹/. Odmítání estetiky, která neuznává účelnost a zcela historii, mělo neblahý následek jednak v ahistorickém hodnocení bezprostřední minulosti, jednak v postupném stabilizování teorie architektonické tvorebné syntézy, která neuznává vnější formu, jež by nebyla toliko výsledkem vnitřních strukturálních vztahů.

Proto nemohla architektura 19. a počátku 20. století obstát před kritikou vedenou z pozic obecné teorie estetického strukturalismu /ač byla architektky estetika odmítána/, poněvadž byla tvořena naprosto odlišnou metodou, vlastní všem obdobím historických návratů — totiž metodou napodobování — mimese.

Architektura 19. a počátku 20. století především obytných domů, které v celých blocích dnes vytvářejí přechod mezi historickými jádry — s nimiž jsou technologicky jednotné — a novými sídlišti, je specifickým článkem vývoje měst a neoddělitelnou součástí jejich obrazu.

Na základě podrobného průzkumu architektury 19. a počátku 20. století, který byl proveden na území Prahy, ale i jiných větších českých měst, jako v Hradci Králové, Pardubicích, Plzni, Teplicích aj., a srovnávacím studiem materiálů je dnes již možno formulovat souhrnně závěr o charakteru této architektury a jejím vývoji asi takto: ty stránky architektury, které ovlivňují prostorovo-hmotovou soustavu, totiž ty, které jsou běžně nazývány civilizačními, mají rozdílný rytmus od oněch, které ve formě sdělných tvarových soustav, odrážejících duchovní ovzduší doby, jsou čitelné prostřednictvím průčelí. Průčelí není jenom maskou nebo škraboškou, která má mást a svádět na scestí nepravd, je-li míněno jen jako prostředek sdělení o užitné hodnotě architektury zevnitř navenek; průčelí má úlohu nepoměrně hlubší, ideovou s významem širšího sdělení v jím vymezeném vnějším veřejném prostoru právě proto, že většina lidí architekturu vnímá v jejím ideově výtvarném smyslu a jen menšina určitý vnímavý celek užívá.

Pavel Janák ve svém článku *Obnova průčelí*^{2/} z roku 1913 charakterizoval přesně místo a význam průčelí v architektuře: „... učinit prostor kubickým trojrozměrným není dle nás vytvářením prostoru, protože je to jen skutečnost, ale vyjádřiti znamená vytěžit více, než zde bylo, to je vytvořiti /vyjádřit/ objem a prostor lze především prostorovým protvářením jejich povrchových ploch; to je sklánění se k tomu vyjadřovati hmotu nikoliv jako soustředěnou, ale průčelně.“ K zdůraznění zásadní úlohy průčelí pro konzum a samozřejmě i tvorbu architektury dospěl P. Janák po rozboru dvou základních smyslů, jimiž vnímáme architekturu zraku a hmatu.

Janákova analýza nevyplýnula, jak by se zdálo, z impulsu, kterým chtěl obhájit architekturu kubismu, ale má téměř sto let starý rodokmen, který lze bezpečně zachytit již v referátu Wilhelma Stiera z Berlína /proslulého odborníka své doby/ proneseného na Sjezdu německých architektů a inženýrů v Praze roku 1844, o němž byla již zmínka^{3/}.

Oko je tedy schopno zachytit a lidská psychika rozluštit sémantické zprostředkování totality významů architektury prostřednictvím tvaru jejího průčelí. Hmat naopak informuje rozum v dílčích vjemech o vlastnostech skutečnosti. Proto je průčelí neoddelitelnou nutnou stránkou architektury — umění a nelze o ní diskutovat. Má však v různých fázích vývoje architektury různou úlohu.

Ze srovnávací historické analýzy bylo možno dedukovat, že hlavní úlohu nositele ideových významů má průčelí. V tomto případě je umělecké sdělení soustředěno do plochy, není nutně vyjádřením vnitřní stavební struktury a má charakter napodobivý — mimetický. Působí na vnímatele systémem známých znaků, které mají vžitý význam a jsou snadno „čteny“. V těchto fázích inklinuje architektura svým charakterem jistě zobrazivosti k svým příbuzným bytostně zobrazivým druhům malířství a reliéfu, posuzováno kritériem metody tvorby obrazu v systému třídění umění. Schopnost opačnou, totiž inklinování do skupiny výrazové, má i malířství a reliéf ve svých historických stádiích abstrakce, tedy do té skupiny, k níž podstatou svého archetypu náleží architektura jako umění výrazové.

Předmět tvorebného procesu v architektuře, kdy vystupuje v principu jako umění výrazové, náleží podobně jako například v hudbě kategorii obecného, nikoliv jednotlivého jako v uměních zobrazivých. Proto ve vrcholení procesu tohoto charakteru má zvýšený význam výraz, v němž se slévají tužby společnosti i individua, aby z nové objektivní reality technických a společenských podmínek a individuální reakce tvůrce byla formulována zcela jiná, oproti jakékoliv dřívější nová architektonická syntéza. Tento proces architektury vlastní, který lze pojmenovat vnitřně vztahovým, se ve vývoji střídá více či méně pravidelně s fázemi zobrazivými — mimetickými. Fáze, v nichž je architektura tvořena procesem vnitřně vztahovým, jsou však ve vývoji řidší než ony reminiscenční; neboť k vytvoření nové syntézy je třeba ve vývoji vzácného okamžiku kulminace technické schopnosti a společenské potřeby. Úvahu o teoretickém zdůvodnění schopnosti výtvarných umění zobrazivých i výrazových přerůst hranice jim vymezené tříděním, podporuje i schopnost změny základní podstaty jejich výrazových prostředků a dokumentace skutečnými příklady.

Bytostně zobrazivé malířství se snaží ve svých stadiích abstrakce — výrazovosti všemi prostředky se vymanit z vlastní struktury plošnosti a zmocnit se prostoru, zatímco v architektuře v těch stadiích, kdy inklinuje k zobrazivosti zdůrazněním mimese je soustředěna pozornost k protváření plochy — průčelí.

Všechny příspěvky, které tvořily obsah symposia i kulturních pořadů, nenechaly nikoho na pochybách, že umění 19. století bylo ve své podstatě uměním mimese, zaměřeným na tlumočení vyšších ideálů národních myšlenek. Architektura plnila obdobné poslání, inspirovaná renesancí a silou umělecké výpovědi novověkých architektonických forem vytvářela nové prostředí pro společnost, která měla zvítězit. U vědomí tohoto poslání nemohl architekt obětovat všenárodní ideu čistému ztělesnění vnitřní architektonické struktury, ač byla tato otázka tak říkajíc již téměř půlstoletí „ve vzduchu“. Doba zvratu však ještě nenadešla a naše prostředí zvláště nebylo vhodné, aby se stalo vůdcem v procesu odložení „obleku“ — historizujícího průčelí, neboť právě ono se obracelo svou známou řečí tvarů k lidem, kteří ji rozuměli.

V současné době zápasu o zachování lidských hodnot, kdy zejména mladá generace hledá své pevné místo ve světě, zhodnocujíc tradici, je nutno vědeckými prostředky každé období historismů pravdivě posuzovat na základě autentických materiálů, spíše než s ním pouze experimentovat.

Poznámky

^{1/} Stavba, měsíčník pro stavební umění, roč. III., 1924—25, s. 8.

^{2/} Pavel Janák, Obnova průčelí, Umělecký měsíčník Praha 1913, s. 93 a další.

^{3/} Wilhelm Stier, Das Zentralmoment bei der historischen Entwicklung des Germanischen Baustiles-Allg. Bauzeitung IX. 1844. Wien, s. 301 a další.

^{4/} C. Resenthal, Was will die Baukunst eigentlich? Allg. Bauzeitung IX. Wien 1844, s. 174. „Nezastírejme bohatým materiálem konstrukci, která mu neodpovídá, ale nechme působit použitou konstrukci a materiál v jejich jednoduchosti a nechme je mluvit vlastní řečí.“